

ЕСИПОВИЧ К. П.

Київський національний лінгвістичний університет

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ І ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ КОНЦЕПТУ КУРТУАЗНІСТЬ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено висвітленню двох основних підходів в дослідженні концептів – когнітивному і лінгвокультурологічному, мета яких полягає в осмисленні суті мовної свідомості і розумінні глибинних основ відмінностей між культурами. У французькому фольклорному дискурсі концепт КУРТУАЗНІСТЬ розглядається як національний лінгвокультурний код.

Ключові слова: когнітивний підхід, лінгвокультурологічний підхід, фольклорний дискурс, фольклорний код, лінгвокультурний концепт.

Статья посвящена освещению двух основных подходов в исследовании концептов - когнитивном и лингвокультурологическом, цель которых состоит в осмыслении сути языкового сознания и понимании глубинных основ различий между культурами. Во французском фольклорном дискурсе концепт КУРТУАЗНОСТЬ рассматривается как национальный лингвокультурный код.

Ключевые слова: когнитивный подход, лингвокультурологический подход, фольклорный дискурс, фольклорный код, лингвокультурный концепт.

This article is devoted to two main approaches in the study of the linguistic and cognitive and linguistic and cultural concepts whose purpose is in the understanding of the essence of the language awareness and understanding of the underlying foundations of the differences between cultures. The French folk discourse concept COURTESY regarded as a national linguistic and cultural code.

Key words: cognitive approach, linguistic and cultural approach, folklore discourse, folklore code, linguistic and cultural concept.

Актуальність дослідження лінгвокогнітивних та лінгвокультурологічних аспектів французького фольклорного дискурсу зумовлено необхідністю комплексного вивчення національної ідентичності з метою розуміння лінгвокультурної неповторності французького етносу. Комплексне дослідження фольклорного дискурсу Франції у діахронічному зрізі XII – XX ст. у рамках лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного підходів відзначається **актуальністю** та **новизною**.

Метою статті є розкриття специфіки когнітивного та лінгвокультурологічного підходів у дослідження фольклорного концепту окремого етносу як дискурсивно зумовленого варіанту загальнокультурного концепту.

Об'єктом дослідження виступили тексти ліричних творів провансальських трубадурів.

Предметом є лінгвокультурологічні передумови утворення концепту

КУРТУАЗНІТЬ у французькому фольклорному дискурсі.

У сучасних наукових розвідках визначилися два основних підходи в дослідженні концептів – когнітивний Н. Д. Арутюнова [1] Є. С. Кубрякова [2], Д. С. Лихачов [3], І. О. Стернин [4] тощо і лінгвокультурологічний В. І. Карасик [5], Ю. С. Степанов [6] та ін.

Кожний індивідуум є носієм певних концептів, адже він має культурну індивідуальність та володіє власним культурним досвідом. Життєва ситуація і ситуативний контекст на мовленнєвому рівні сприяють усвідомленню людиною значення слова, яке замінює собою концепт, чия замісна функція знімає відмінності в розумінні значення слова. З визначенням І. А. Стерніна концептосфера є сферою думки, яка багато в чому визначає менталітет народу [4:47].

А. Вежбицкая тлумачить концепт як об'єкт з ідеального світу, який має ім'я та відображає культурно обумовлене уявлення людини про дійсність [7:23].

Відносини між культурними концептами та їх значеннями досить складні, тому когнітивна лінгвістика та лінгвокультурологія зосереджуються на вивченні співвідношення мовного значення та культурного сенсу, в зв'язку з чим в сучасних дослідженнях приділяється велика увага, насамперед, вивченню концептів та інтерпретації їх змісту [8:31].

Концепт представляє собою достатньо широкий набір ментальних утворень, які кодують у різноманітних конфігураціях культурно-значимі смисли. Н. Ф. Алефіренко вживає термін концепт для позначення двох його когнітивних сутностей: для первісного уявлення, стимулюючого породження слова (концепт 1) і для ключового слова етнокультури (концепт 2) [9:25].

Тим самим здійснюється підхід до концепту з позицій когнітології – дослідження породження ментальної категорії і лінгвокультурології вивчення позначеного концепта як засобу розуміння та інтерпретації самої культури. Характерним для когнітивного підходу є розподіл концептів на концепти-уявлення, гештальти, фрейми.

Мета обох підходів полягає в осмисленні суті мовної свідомості та розумінні глибинних основ відмінностей між культурами.

Когнітивний підхід залучає до числа концептів лексеми, значення яких складають зміст національної мовної свідомості та формують наївну картину світу носіїв мови, тобто концептами можуть вважатися мовні одиниці, у значенні яких спостерігається спосіб їх семантичного

представлення. За лінгвокультурологічного підходу, до числа концептів слід віднести семантичні утворення, що мають лінгвокультурну специфіку та відображають менталітет мовної особистості певної етнокультури.

На думку лінгвістів, концептами є одиниці свідомості, які відображають людський досвід. Когнітивна лінгвістика вважає концепт одиницею концептосфери, яка одночасно може мати й не мати вербальне втілення [4:44].

Прихильник лінгвокультурологічного підходу В. І. Карасик вбачає у концептах первинні культурні утворення, що транслюються в різні сфери буття, адже “найбільший інтерес для дослідження представляють ті концепти, які відображають специфічну логіку, притаманну носіям певної лінгвокультури. У таких концептів не може бути однозначного позначення, вони представляють собою своєрідні коди – ключі до розуміння цінностей цієї культури, умов життя людей, стереотипів їхньої поведінки” [10:215].

Детально розглянемо вербалізацію концепту КУРТУАЗНІСТЬ -CORTESIA у ліричних творах провансальських трубадурів.

На півдні Франції в X-XI ст. зародилося, а в XII-XIII ст. досягла розквіту творчість *трубадурів* – поетів, які склали пісні провансальською мовою [12].

У *corts* ‘палацах’ феодалів півдня Франції утворився своєрідний етикет, який отримав назву *cortezia* ‘куртуазність’ – поєднання між собою позитивних якостей, в центрі яких знаходиться *amors* ‘кохання’ до прекрасної *domna* ‘дамі’, яке має бути *fin* ‘вишуканим’.

Куртуазне кохання приносить із собою *joi* ‘радість’, *gaiesa* ‘веселість’, *solatz* ‘втіху’, *deport* ‘розваги’. *Fin* *amors* ‘справжньому’ витонченому кохання притаманні *jovens* ‘молодість’, *valors* ‘завзятість’, *paratge* ‘щирість’, *pretz* є *honor* ‘заслуги та честь’, воно передбачає знання законів куртуазної поведінки: а саме: *gentileza* ‘люб’язність’, *mezura* ‘відчуття міри’, *largueza* ‘щедрість’, *fizeltat* ‘відданість’, *dreitura* ‘відвертість’, *humiltat* ‘скромність’.

М. В. Мейлах характеризує подібні лексеми як “слова-теми” або “слова міфи” [11:110]. У нашому дослідженні ми вбачаємо можливість розглядати такі семантично навантажені одиниці як концепти-домінанти або лінгвокультурні концепти, які утворюють модель куртуазного світу та виникають як результат перетину поетичних та інтелектуальних, духовних та історичних зв’язків.

Основне семантичне ядро куртуазної лексики ґрунтується навколо

ключових дискурсовірних концептів ВИШУКАНЕ КОХАННЯ (FIN' AMORS) та КУРТУАЗНІСТЬ (CORTEZIA), які групуються навколо них супутніми ознаками *mezura, jovens, joi, solatz, pretz, valor*.

У наведеному нижче уривку наведемо приклад розгортання таких концептів [13]:

*A gran honor vin cui jois es cobitz
Que d'aqui mou cortezi'e solatz,
Enseignamenz e franques' e mesura,
E cors d'amar et esfortz de servir,
E chauziment, sabers e conoisensa,
E gens parlars et avinens respos,
E tuich bon aip, per qu'om es gais e pros*

(*Arnaut de Mareuil, XXI.1*)

Детальний аналіз кансони трубадура Арно де Марейля демонструє як семантичний бік концепту КУРТУАЗНІСТЬ (CORTEZIA) розкривається через семантичні лінії підпорядкованих йому концептів *PRETZ* 'ЗВИТЯГА' та *PROEZA* 'ЧЕСТЬ', сутність яких розкрито за допомогою аналізу лексем *connoissenza, saber, largueza, poder* 'розум, мудрість, щедрість, обдарованість'. У трубадурів існувала й інша точка зору, згідно якій поняття КУРТУАЗНІСТЬ (CORTEZIA) тлумачилось через семантичні лінії лексеми *valor* 'цінність', куди залучалися такі поняття як *lialtet, scienza, largueza, poder* 'вірність, щирість, знання, влада'. Насамперед куртуазна поведінка була проявом лицарських чеснот *proeza, valor, pretz, onor, fzelat, drechura* 'хорообрості та справедливості', *largueza, donar*, 'щедрості', *sen, mesura, saber* 'духовної дисципліни' та мерсе 'милосердя'.

Таким чином лексико-семантичні лінії концепту КУРТУАЗНІСТЬ, яке бере свій початок в лексемі *amors* 'кохання' простежуються як комплекс понять куртуазної досконалості, які належать до основного ядра куртуазної лексики.

Аналіз фактичного матеріалу дозволив нам зробити висновок, що найвищою з чеснот куртуазної особистості визначається етико-інтелектуальною категорією *MEZURA* – ПОМІРКОВАНІСТЬ, яка ототожнюється із самим поняттям *mesura*, яке походить з відповідних постулатів християнської моралі та етики й означає "досконалу поведінку, наслідування куртуазному етикету, рівновагу розуму та почуттів".

Другою за частотою вживання виступає категорія *JOVENS* – МОЛОДІСТЬ, яка пов'язана не тільки із фізичними даними, але й з

принципами внутрішньої моральної досконалості куртуазної особистості, що знаходиться під впливом кохання [14].

*Joves es donna que sap honrar paratge
Et es joves per bos fagz quan los fa;
Jove se te, quan a adreg coratge
E vas bon pretz avol mestier non a....*

На третьому місці фігурує семантична категорія JOI – РАДІСТЬ, яка дуже часто зустрічається в текстах трубадурів, починаючи з Гійома Аквітанського. Радість створює зміст життя трубадура, який живе у радості як риба у воді [14].

*Si cum li peis as en l'aiga lor vida,
L'ai eu en joi...*

(Arnaut de Mareuil, VIII.1-2)

На думку М. В. Мейлаха семантичне значення категорії *Joi* збіглося з поняттям *gra* і позначало задоволення, яке реалізується через сублимацію куртуазного кохання та споглядання досконалого образу Дами. Семантична категорія *Joi* тісно пов'язана із куртуазним коханням *Amors* і є елементом лінгвокультурного концепту КУРТУАЗНІСТЬ, схематичне зображення якого ми можемо проілюструвати у вигляді партонімічного фрейму ЦІЛЕ ⇒ ЧАСТИНА.

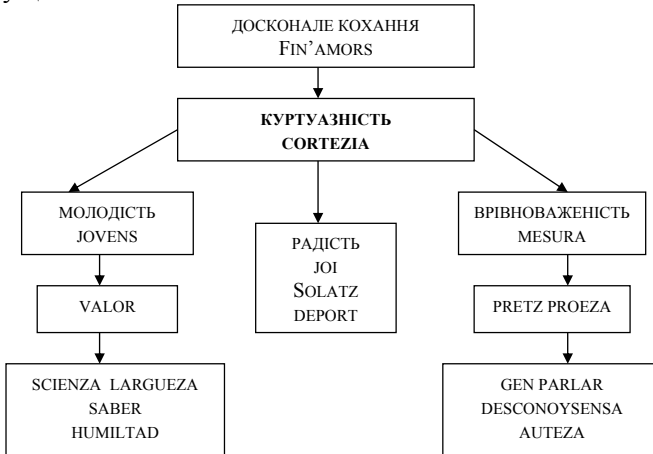

Рис.1 Схема розгортання концепту КУРТУАЗНІСТЬ

Наведений нижче уривок твору провансальського трубадура Арно де Марейля демонструє як лексичні одиниці на семантичному рівні імплікують концепт КУРТУАЗНІСТЬ у фольклорному дискурсі [14].

*Ses joi non es valors,
Ni ses valor honors,
Que Jois adutz Amors
E Amors domna gaia,
E gaiesa solatz,
E solatz cortesia...*

(*Arnaut de Mareuil, XI.I*)

У сфері куртуазного універсуму на перший план виступає семантична опозиція *cortes / vilans*, куртуазний / некуртуазний. Позитивним рисам протистоять негативні: *fol amors* ‘непомірна пристрасть’, *fals amors* ‘плотське кохання’, *vilania* ‘ницість’, *felonia* ‘підступність’, *vielheza* ‘старість’, *laideza* ‘потворність’, *orgueil* ‘пихатість’, *enoi* ‘сум’, *ira* ‘гнів’, *dolors* ‘біль’, *tristors* ‘туга’, *desonor* ‘безчестя’, *avareza* ‘скупість’, *lausenja* ‘улесливість, наклеп’.

Однак вищезгадана семантична опозиція може наповнюватися різним змістом, тому що іноді поняття, які входять до неї, втрачають своє етимологічне значення, тому що у внутрішньому просторі куртуазного універсуму традиційні ієрархічні опозиції, жорстко детермінованого у соціальному плані феодального світоустрою, піддаються нейтралізації.

Так, наприклад, у куртуазному дискурсі немає протиставлення багатий / бідний, аристократ / мешканець міста.

Семантична опозиція *cortes / vilans* набуває виняткового значення у сфері мовної характеристики куртуазних персонажів. *Gen parlar* ‘благородна вимова’ протиставляється *mals parlars* ‘некуртуазному мовленню’. Так ранні трубадури Гійом Аквітанський та Маркабрю вважали некуртуазним тих, хто не розуміє пісень, написаних такою мовою. Трубадури наполягали на тому, що їхні пісні зрозумілі тільки обраним.

Фундаментальна опозиція *cortes / vilans* ототожнюється із ознаками куртуазної особистості, яка отримує повне перетворення під впливом кохання до Прекрасної Дами. Слід зазначити, що до другої половини XII ст. лицарська куртуазність у Франції зовсім не пов'язувалася з коханням. Саме провансальські трубадури здійснили переоцінку куртуазних цінностей. Кохання до Прекрасної Дами надавало унікальні привілеї куртуазному індивідууму, нейтралізуючи вікові, соціальні та інші опозиції.

Лінгвокультурний концепт FIN'AMOR – ЩИРЕ КОХАННЯ у текстах ліричних творів протиставлено концепту FALS'AMORS – НЕЩИРЕ КОХАННЯ. Якщо Fin'Amor є джерелом CORTEZIA, то Fals'Amors ототожнюється з 'некуртуазністю', призводить до занепаду та деградації. Таке протиставлення дозволить нам побудувати по відношенню до концепту КУРТУАЗНІСТЬ – CORTEZIA антиконцепт НИЦІСТЬ – VILENIA, схематичне зображення якого ми можемо проілюструвати у вигляді партонімічного фрейму ЦІЛЕ ⇒ ЧАСТИНА.

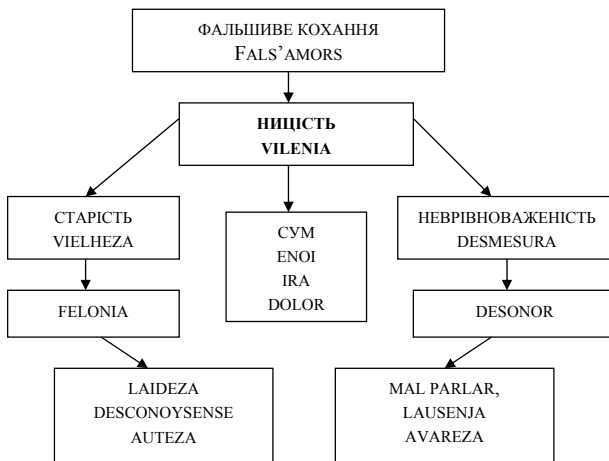

Рис. 2 Схема розгортання антиконцепту НИЦІСТЬ

Висновки. Таким чином лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підходи в дослідженні концепту не виключають, а скоріше доповнюють одне одного. Когнітивні дослідження спрямовано на експлікацію концептів, які утворюють концептуальну картину світу, в якій зберігається зміст знання, досвіду, процесів пізнання світу.

При цьому таке дослідження неможливо назвати завершеним без урахування ролі культурної складової, яка притаманна лінгвокультурним концептам – одиницям національно-специфічних і мовних картин світу. Полісемантичність тлумачення поняття концепт, варіативність методів його дослідження відкриває нові **перспективи дослідження** цього напрямку мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арутюнова Н.Д.* Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова; – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с. 2. *Кубрякова Е.С.* Краткий словарь когнитивных терминов / Елена Самуиловна Кубрякова; – М.: Московский гос. ун-т, 1996. – 245 с. 3. *Лихачев Д.С.* Концептосфера русского языка // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антологія / Дмитрий Сергеевич Лихачев; – М.: Академия, 1997. – С. 280–287. 4. *Стернин И.А.* Коммуникативное и когнитивное сознание // С любовью к языку / Иосиф Абрамович Стернин; – Воронеж: Воронежский гос. ун-т, 2002. – С. 44–51. 5. *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепт, дискурс / Карасик; Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с. 6. *Степанов Ю.С.* Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Юрий Степанович Степанов; – М.: Языки славянских культур, 2007. – 248 с. 7. *Вежибицкая А.* Лексикография и концептуальный анализ / Анна Вежибицкая; – М.: Языки русской культуры, 2001. – 200 с. 8. *Снитко Т.Н.* Предельные понятия в Западной и Восточной лингвокультурах / Снитко Татьяна Николаевна; – Пятигорск: Пятиг. гос. лингв. ун-т, 1999. – 156 с. 9. *Алефиренко Н.Ф.* Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Николай Федорович Алефиренко; – М., 2002. – 350 с. 10. *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепт, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с. 11. *Мейлах М.Б.* Язык трубадуров / Михаил Борисович Мейлах; – М., 1975. – 240 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. *Anglade J.* Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal, – Institut des Etudes catalans. Bibliotheca filologica XIII / Jules Anglade; – Paris, 1921. – p. 5-85. 13. *R.C. Jonston,* Les poésies lyriques d' Arnaut de Mareuil, – Paris, 1935. – 95 p. 14. *P. Bec,* Les saluts d'amour du troubadour Arnaut de Mareuil (BM, 1-ère série, t. 31), – Paris, 1961. – 250 p.